

DÜNYA SİYASƏTİNDƏ İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

Könül Ağayeva*
Dağbəyi Allahverdiyev**

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi, tədqiqatda dünya siyasətində iqtisadi prinsiplər və iqtisadi sərvətin tərəqqi kontekstində insan rifahına qiymət meyarının təşkili təhlil edilmişdir. Real siyasi-iqtisadi səmərəliliyin fenomen anlayışı, insan və dövlət vəhdəti, iqtisadi təhlükəsizlik kontekstində araşdırılmışdır. Dünya siyasətində iqtisadi rifahın təmin olunmasına mümkün təhdidlər, müasir texnika və texnologiya mövqeydən təxribat pozuculuq fəaliyyətləri tədqiq edilmişdir. Eləcə də mövzunu aktuallığını şərtləndirən hüquq siyasəti və siyasi-iqtisadi sahədə inhisarçılığa, haqsız rəqabətə şərait yaradan səbəb nəticə əlaqələrinin iqtisadi mahiyyəti, məqsəd və mənafeləri geosiyasi kontekstdə şərh edilmişdir.

Açar sözlər: *hüquq siyasət, antiinhisarçılıq, haqsız rəqabət, iqtisadi tərəqqi, iqtisadi artım.*

Giriş

Dünyanın mövcud siyasi-iqtisadi şəraitində iqtisadi tərəqqi innovasiya siyasəti ilə əlaqəli olub haqsız rəqabətə qarşı iqtisadi müqavimət zərurəti, antiinhisarçılıq prinsipləri şərtləndirir. Belə ki, mövcud elm müddəalar iqtisadi təhlükəsizliyi insanların mövcudluğuna təhdid və təhlükə yaradan faktorı müəyyən-ləşdirib onu neytrallaşdırması ilə səciyyələnir. Burada iqtisadi təhlükəsizlik müxtəlif fəaliyyət sahələrində insanları sosial-iqtisadi təhdidlərdən qorunmasında zəruri istiqaməti kimi antiinhisar siyasətin çevikliyinə əsaslanır.

Belə ki, iqtisadi kəmiyyət artımı əsasən ümumdünya miqyası almış mövcud miqrasiya prosesi, qlobal ekoloji böhran, kütləvi qırğın silahlarının intensiv istehsalı, dünyanın iqtisadi, maliyyə sistemindəki mövcud reallıqlar və dünya ölkələrində münafiqə və siyasi ziddiyyətlər beynəlxalq maliyyə böhranları nəticəsində formalaşmışdır. Beləliklə, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi dövlət suverenliyini müəyyən-ləşdirən prinsip və normalarla şərtlənir. Burada iqtisadi təhlükəsizliyin müasir şəraitdə informasiya və rabitə vasitələrinin tərəqqisinə ciddi töhfə vermişdir.

Azərbaycanın siyasi-iqtisadi tərəqqisi, dövlət idarəçiliyində, sosial-iqtisadi sahələrdə, insanların gündəlik iqtisadi tələbat təminatında informasiya texnologiyalarının əhəmiyyəti səciyyəvidir. Belə ki, dünya siyasətinə və beynəlxalq təcrübəyə, əsasən, informasiya təhlükəsizliyi və kibertəhlükəsizlik iqtisadi təhlükəsizliyin prioritet istiqamətlərini müəyyən-ləşdirir. Burada siyasi-iqtisadi təhdidlər və real iqtisadi şərait problemlərin elmi kontekstdə əhatəli təhlilini, qiymətləndirilməsini və iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində səmərəli fəaliyyətin təşkilini əks etdirir. Belə ki, dünya ölkələrinin təcrübəsində əsasən iqtisadi

---

* i.f.d, AR ETN-nin İqtisadiyyat İnstitutunun, aparıcı elmi işçi

** i.f.d, AR ETN-nin İqtisadiyyat İnstitutunun, aparıcı elmi işçi

təhlükəsizliyə və kibertəhlükəsizliyə təsir meyarları, ölkə iqtisadiyyatının güclü və zəif tərəflərinə mümkün təhdidlərin müəyyənləşdirilməsi ilə səciyyələnir.

Beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında ölkələrin iqtisadi təhlükəsizlik reytinginə təsir edən əsas meyarlar kimi informasiya təhlükəsizliyi, kibertəhlükəsizlik aktual hesab edilmişdir.

İqtisadi və informasiya təhlükəsizliyi

Beləliklə, iqtisadi təhlükəsizliyin əsas hədəfi informasiya təsirləri və siyasi-iqtisadi adət-ənənəyə mümkün təhdidlərin neytrallaşdırılması ilə şərtlənir. Belə ki, iqtisadi təhlükəsizlik və kibertəhlükəsizlik sahəsində elmi tədqiqat işlərinin real tətbiqi, nəticədə davamlı iqtisadi tərəqqini səciyyələndirir.

Belə ki, dünyanın mövcud siyasi-iqtisadi şəraiti informasiya təhlükəsizliyi və kibertəhlükəsizliyin idarəedilməsində beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı zəruri etmişdir. Bu kontekstdə iqtisadi təhlükəsizliyin əsas məqsəd və istiqaməti aşağıdakı kimi təsvir edilir.

MƏQSƏD VƏ MƏNAFELƏR	
İqtisadi təhlükəsizlik	İnformasiya təhlükəsizliyi
Kibertəhlükəsizlik	Xalqın adət-ənənəsinin qorunması
Ərzaq təhlükəsizliyi təminatı	Xarici texnologiyalardan asılılığın minimallaşdırılması

Belə ki, iqtisadi təhlükəsizliyin əsas parametrləri kimi istehsalçı və istehlakçı tarazlığı üçün iqtisadi fəaliyyətə normal şəraitin formalaşdırılmasıdır. Mahiyyət isə istehsalçı tərəfdən təklifin, istehlakçı tərəfdən tələbin tənzimlənməsi iqtisadi mənfəəti səciyyələndirir. Belə şəraitdə istehsal meyarları bir-birinə qarşı olsalar da, lakin bir-biri ilə qırılmaz tellərlə vəhdətdədir. Beləliklə, qeyd olunanlardan belə bir fikir formalaşır ki, tələblə (istehsalçı) təklif (istehlakçı) əks istiqamətdə olan qüvvələr kimi müqayisəsi səciyyəvidir. [7] Bu kontekstdə informasiya və kibertəhlükəsizlik makroiqtisadi sabitliyi təmin etməklə təklif və tələbin balanslaşdırılmasını şərtləndirir. Belə ki, iqtisadi tərəqqi tələbi və təklifin müvazinəti dövlətin antiinhisar metodları ilə tənzimlənməsini zəruri edir.

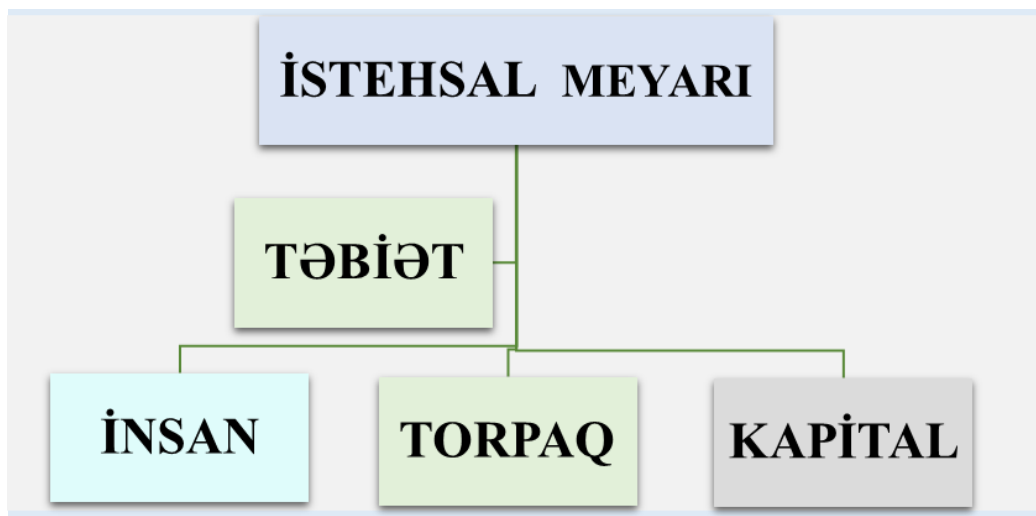
Bu səbəbdən də, makroiqtisadi sahədə risklərin qiymətləndirilməsi iqtisadi təhlükəsizlik strategiyasının əsas meyarları kimi səciyyələnir. Burada iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında iqtisadi riskləri, xidmətləri və idarəetmə sistemləri, təhlükəsizlik səviyyəsinin təsvir modeli və davamlı təkmilləşdirmə mexanizmini formalaşdırır.

Belə ki, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində əsas meyarlar kimi kibertəhlükəsizlik fəaliyyətinin gücləndirilməsi və dünya ölkələrində bəzən

mütəşəkkil beynəlxalq qruplaşmalar vasitəsilə həyata keçirilən İKT infrastrukturunu ölkənin makroiqtisadi sabitliyi üçün tənzimlənməsi zəruridir. Mövcud siyasi-iqtisadi şəraitdə ölkəmizdə müasir mobil texnoloji vasitələrdən istifadənin intensivliyi kibertəhlükə mənbəyi kimi xarakterikdir.

Kibertəhlükəsizlik qlobal miqyasda infrastruktur və informasiya sistemlərinə müdaxilə, şəxsi məlumatlara müdaxilə, insanların şəxsi həyatına təhlükə və onlara maddi-mənəvi zərər nəticələrinin qiymətləndirilməsi ilə səciyyələnir.

Bu səbəbdən də, istehsalın əsas meyarlarının vəhdəti belə təsvir edilir.

Bu kontekstdə iqtisadi təhlükəsizlik, bütün istehsal prosesində informasiya və kibertəhlükəsizlik sahəsində təbiət, insan və cəmiyyət, torpaq, kapital meyarlarının vəhdətinə davamlı təşkilati dəstəyin təmin edilməsi ilə şərtlənir.

Belə ki, Sərsəng su anbarının işğalda olduğu müddət Azərbaycanın iqtisadi tərəqqisinə, ekoloji və ərzaq təhlükəsizliyində ölkə əhali üçün ciddi təhlükə yaratmışdır. Bununla Azərbaycanın sərhəd rayonlarının əhalisi, ərazisi Sərsəng suyundan məhrum edilməklə kənd təsərrüfatında və istehsal prosesində iqtisadi təhlükə mənbəyi kimi səciyyələnir. Bu mərhələ iqtisadi tərəqqi ilə yanaşı maddi və mənəvi resursların ciddi aşınması və bərpasının ləngiməsi ilə müşahidə olunmuşdur. Beləliklə, bu meyarlar mövcud siyasi-iqtisadi şəraitdə müxtəlif yanaşma metodları ilə qiymətləndirməni şərtləndirir. [4] Bu səbəbdən də, iqtisadi tərəqqiyə əhəmiyyətli baxışlar artıq daha yeni, davamlı makroiqtisadi effektiv baxımından qurulması zərurətini formalaşmışdır. Bu meyarlara müasir nəzəri-konseptual yanaşma tərzini və həm də gələcək nəsillər üçün etibarlı (sosial-iqtisadi və ekoloji) mirasın qorunmasında səciyyəvidir. Beləliklə, respublikamızın ərazi bütünlüyünün təmin edilməsi və bu sahədə fəaliyyətin bərpası ərzaq təhlükəsizliyi, iqtisadi təhlükəsizlik təminatı üçün əlverişli mühit formalaşdırmışdır.

Bu səbəbdən də, Azərbaycanın iştirakı ilə reallaşan nəhəng iqtisadi layihələr qlobal makroiqtisadiyyatda müstəsna əhəmiyyəti ilə səciyyələnir. Belə ki,

energetika sahəsində fəaliyyətlər respublikanın enerji müstəqilliyini təmin etməklə, Avrasiyanın energetika xəritəsini dəyişdirməsi ilə nəticələnmişdir. Beləliklə, ölkədə bərpaolunan enerji istehsalı və ixrac fəaliyyəti iqtisadi təhlükəsizliyin əsas meyarı kimi səciyyələnir. Bu iqtisadi meyarların bəşəri əhəmiyyəti insan cəmiyyətində iqtisadi tərəqqini şərtləndirmişdir. Belə ki, iqtisadi tərəqqinin əsas meyarları kimi qlobal iqtisadi təhlükəsizlik problemləri, dövlətləri və beynəlxalq təşkilatları insan fəaliyyətinə planetar mövqeydən yanaşmağı zəruri etmişdir.

Beləliklə, BMT-nin "Müstəmləkəçiliyin tamamilə aradan qaldırılması" mövzusunda müzakirələri iqtisadi təhlükəsizliyin əsas meyarı kimi səciyyələnir. Belə ki, ABŞ və BMT rəsmiləri, beynəlxalq təşkilatlar və dövlət, hökumət nümayəndələri, əsasən dünyada müstəmləkəçiliyə məruz qalan dövlətlərin (Karib adaları, Cənubi Amerika ölkələri, Sakit okean və Hind okeanı xalqları) təmsilçiləri iqtisadi bərabərsizliyi, iqtisadi tərəqqi və insan rifahı məsələləri müasir dövrün siyasi-iqtisadi tələbləri kimi şərtlənmişdir. [1]

Bu səbəbdən də, beləliklə, Prezidenti İlham Əliyev Dünya Bankının Azərbaycan sosial-iqtisadi tərəqqisinin modernləşdirilməsində, ölkəmizin xarici borcun azaldılması istiqamətində söyləri iqtisadi təhlükəsizliyə dəstək kimi qeyd etmişdir. Beləliklə, dünya siyasətində iqtisadi təhlükəsizliyin əsas meyarı kimi Azərbaycanın sədrlik etdiyi Qoşulmama Hərəkətinin Əlaqələndirmə Bürosunun nazirlər toplantısı Bakı şəhərində təşkili tədqiqat mövzusunun aktuallığını əks etdirir. [2] Belə beynəlxalq tədbirin əsas məqsədi, BMT Baş Assambleyası tərəfindən müzakirələri iqtisadi və kiber təhlükəsizliyin təminat təşkilini zəruri edir.

Hüquqi tənzimlənmədə siyasi-iqtisadi meyarları

İqtisadiyyatda dövlətin rolu haqqında nəzəriyyələrin dünya təcrübəsində müxtəlif yanaşmalar onun siyasi-iqtisadi tənzimlənməsini zəruri edir. Belə ki, hüquq elmi iqtisadi sahədə mülkiyyət hüququnda insanların istehsalı, istehlak əmtələrinə və istehsal münasibətlərinin tələb, təklif meyarlarının tənzimlənməsi ilə səciyyələnir.

Belə ki, keynsçi və institusional - bazar mexanizminin mahiyyəti və iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin məqsədlərini, imkanlarını, sərhədlərini və formalarını qiymətləndirməklə onun real iqtisadi tərəqqisinin əsas istiqamətlərini təsvir etmişdir. Bu nəzəri cərəyanlar ümumi konseptual əsaslara malikdir, çünki onlar dövləti cəmiyyətin strateji məqsədlərinə çatmağa yönəlmiş iqtisadi siyasətin aparılması üçün müəyyən mülkiyyət və iqtisadi funksiyalara malik olan iqtisadi sistemin subyektini hesab edirlər. Bununla belə, xarici təcrübənin sübut etdiyi kimi, real bazar iqtisadiyyatı, hətta formalaşdığı dövrdə də heç vaxt dövlətin müdaxiləsindən məhrum olmamışdır. Beləliklə, siyasi-iqtisadi tərəqqisi, eləcə də, dövlətin hüquqi-siyasi tənzimlənməsi bazar sisteminin tərkib hissəsi kimi müxtəlif zəruri elementlərə malikdir.

Belə ki, AR-nın Konstitusiyasının 29-cu, 13-cü maddəsində iqtisadi tənzimlənmənin hüquqi əsasları kimi qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasında

mulkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Mulkiyyətdən insan və vətəndaş hüquqları, cəmiyyətin və dövlətin mənafeləri, şəxsiyyətin ləyaqəti əleyhinə istifadə edilə bilməz. Belə prinsiplərə əsasən iqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənmənin əsas istiqamətilərindən biri kimi mülkiyyət hesab edilir.

Mülkiyyət hüququ

Hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Mülkiyyət hüququ mülkiyyətçinin təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka malik olmaq, əmlakdan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüquqlarını ifadə edir.

Beləliklə, heç kəs mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz və əmlakın müsadirəsinə yol verilmir. Dövlət ehtiyacları üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə tənzimlənilir.

Əqli mülkiyyət hüququ

Hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ vardır. Müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur. [5]

Beləliklə, iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsində hüquqi təminatın əsas istiqaməti biznes iqtisadiyyatının hüququ məqsədi və iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin ümumi məqsədi rəşional idarəetmənin təmin edilməsi ilə səciyələnilir.

İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənmənin məqsədi rəşional idarəetməni, ölkənin müdafiəsi və dövlətin təhlükəsizliyi kimi ictimai maraqların (cəmiyyətin maraqlarının) həyata keçirilməsi və qorunması insanların və vətəndaş hüququ təminatı, ətraf mühitin mühafizəsi, dövlətin iqtisadi funksiyalarının həyata keçirilməsi, əhalinin sosial cəhətdən həssas təbəqələrinin müdafiəsini əhatə edir.

Belə ki, bazar iqtisadiyyatının əsasında hər bir təsərrüfat subyektinin fəaliyyəti ilə ictimai maraqların balanslaşdırılması təşkil edir. Bəzən müəyyən hüquqi mexanizmlərə ehtiyac yaranır ki, onlarsız bazar iqtisadiyyatının fəaliyyətini təsəvvür etmək mümkün deyil. Burada, sahibkarlıq (iqtisadi) hüququn vəzifəsi əsasında hüquqi mexanizmlərin müəyyən edilməsində və iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin hüquqi təminatında əks ölnür.

Beləliklə, iqtisadi təhlükəsizlik meyarının təhlükə mənbələri, təhlükə kateqoriyaları, real və qeyri-real siyasə-iqtisadi təhlükə kimi müəyyənleşir. Belə ki, iqtisadi təhlükəsizlik fenomen anlayışında obyekt və subyekt əlaqələrinin mahiyyəti, insan və cəmiyyət, dövlətin təhlükəsizliyini əsasları kimi səciyələnilir.

İqtisadi təhdid konsepsiyasında təhdidlərin müəyyən edilməsinin əsasları.

Mövcud siyasə-iqtisadi şəraitdə dünya dövlətlərinin varlığı, mövcudluğu və gələcək inkişaf perspektivləri daha çox onların təhlükəsizlik faktoru ilə müəyyənleşir. İqtisadi təhlükəsizlik siyasə leksikonda “milli təhlükəsizlik”, “dövlət təhlükəsizliyi” “sosial-iqtisadi təhlükəsizlik” meyarları ilə müəyyən edilir.

Beləliklə, mövcud siyasə-iqtisadi elmi təhlükəsizliyi meyarı insanların mövcudluğuna təhdid və təhlükə yaradan faktor və səbəblərin tənzimlənməsini

şərtləndirir. Müasir şəraitdə iqtisadi təhlükəsizlik meyarları regional və beynəlxalq miqyasda, əsasən, siyasi-iqtisadi istiqaməti əhatə edir. Belə ki, iqtisadi təhlükəsizlik meyarının dərk olunan problemlərin müstəvisi mövcud şəraitlə əlaqəlidir. Belə bir iqtisadi meyarlar əsasən qloballaşmanın təsiri ilə ümumdünya miqyaslı nəhəng miqrasiya axınları, qlobal ekoloji böhran, kütləvi qırğın silahlarının dövrüyəsi, dünya iqtisadi və maliyyə sisteminin təşəkkülü və onun məntiqi nəticəsi kimi aktuallaşmışdır. [3]

İqtisadi təhlükəsizlikdə dövlət suverenliyini müəyyənləşdirən prinsip və normaların məcmusu ilə şərtlənir. Belə ki, iqtisadi təhlükəsizliyin müasir vəziyyətinə informasiya və rəbitə vasitələrinin inkişafı ciddi töhfə vermişdir. Belə texnoloji yeniliklər iqtisadi və kibertəhlükəsizlik üçün münbit şərait formalaşdırmışdır. Beləliklə, hər hansı bir təhlükə və ya təhdidin məzmununu qiymətləndirmək üçün onların səbəb və nəticə meyarlarını müəyyənləşdirmək, təhlil etməklə səciyyələnir.

İqtisadi təhlükə anlayış kimi bir çox məna ifadə edə bilər. Məsələn, sosial-iqtisadi sahədə tətbiq edilən təsirin əvvəlcədən proqnozlaşdırılması. Eləcədə, digər subyektləri (sosial-iqtisadi qrup, xalq, dövlət) yaxud insanlar üçün əhəmiyyətli olan obyekt və təbii dəyərləri məhv etməyə, ziyan vurmağa, inkişafını əngəlləməyə qadir real hadisələr və proseslər məcmusudur.

İqtisadi təhlükə mənbələri, düşmənçilik niyyətləri, zərərli xüsusiyyətləri, dağıdıcı təbiəti hadisələr, bəzən isə özündə gizlədən şərtlər və faktorlar məcmusudur. Bu kontekstdə onlar təbii, texnogen və sosial mənşəyə malikdirlər.

İqtisadi təhdid isə həmişə subyektdən gəlir və konkret ünvana istiqamətlənir. Məsələn, insan həmişə iqtisadi təhlükə vəziyyətindədir, lakin heç də həmişə təhdidlə əhatə olunmayıb. Belə şərait insanın təbiət və sosial-iqtisadi mühitin vəhdətini təcəssüm etdirir. Sosial faktor təhdidin əmələ gəlməsi və aradan qaldırılması mexanizmində həlledici əhəmiyyətə malikdir.

Beləliklə, təhlükə mənbəyini aşağıdakı kimi təsnifləndirmək mümkündür: insan fəaliyyətində mənfət vasitələri; ətraf mühit; insan və təbiətlə qarşılıqlı təsirindən yaranan hadisələr və proseslər; təbii təhlükə meyarları; zəlzələlər, daşqınlar, tornadolar; kosmik mənbələr-meteoritlər, kometlər və. s.; qlobal iqtisadiyyatda pul siyasəti; siyasi-iqtisadi təhlükə meyarı; müharibələr və münaqişələr; ekoloji və texnogen təhlükə; maliyyə pul devalvasiya təhlükəsi.

Bu kontekstdə iqtisadi təhlükənin neytrallaşdırılması üçün onu şərtləndirən mənbələrin müəyyənləşdirilməsi zəruridir.

Sosial təhlükə mənbələrinə cəmiyyətin mənəvi-psixoloji vəziyyətindən yaranan təhlükə kimi, avaraçılıq, sərxoşluq, alkoqolizm, şantaj, böhtan cinayət və s. Bu təhlükələrin mənbələri qismində qeyri-qənaətbəxş maddi vəziyyət, zəif yaşam şəraiti, üsyan və inqilablar, dini zəmində münaqişələr kimi müəyyən edilir. Siyasi təhlükə isə dövlətlər səviyyəsində münaqişələr, kiberterror və siyasi terror, ideoloji, dinlərarası, eləcə də, silahlı münaqişələr, müharibələr kimi təsnifləşir.

Beynəlxalq təcrübədə iqtisadi tərəqqinin əsasları

Belə ki, XX əsrdə davamlı tərəqqini formalaşdıran konsepsiya Teodor Ruzvelt tərəfindən ABŞ konqresinə müraciətində qeyd edilmişdir, “təbii resursların düşünülməmiş, səmərəsiz və amansızcasına istismarı nəticədə bəşəriyyətin dağıdılmasına səbəb olar”. [5] Beləliklə, iqtisadi tərəqqi konsepsiyası əsasən ətraf mühitin mühafizəsi və BMT-nin ətraf mühit və inkişafa dair Rio-Janeyroda təşkil olunan “cəmiyyətin mövcudluğu və tərəqqisi” mövzuda təşkil olunan konfransında qəbul edilmişdir. [7] Belə davamlı inkişaf və təbiətin qorunması, müasir cəmiyyətin ekoloji təhlükələrdən müdafiəsi və gələcək inkişaf təminatı kimi nəzəri və praktiki baxımdan əsaslandırılmışdır. Beləliklə, davamlı iqtisadi tərəqqi konsepsiyasının əsası hələ illər əvvəl Heydər Əliyev tərəfindən planlaşdırılmışdır. Belə ki, davamlı iqtisadi tərəqqi mövcud şəraitdə Azərbaycanın siyasi-iqtisadi maraqlarına uyğun tənzimlənməsi ölkəmizi regionda bütün qlobal əhəmiyyətli nəqliyyat və enerji layihələrinin təşəbbüskarı olmasına səbəb olmuşdur.

Bu səbəbdən də, davamlı iqtisadi tərəqqi həm də ekoloji sahənin qorunmasında və makroiqtisadi sabitliyin formalaşmasında müəyyən olunmuş meyarların qəbul edilməsi ilə şərtlənir. Beləliklə, davamlı iqtisadi tərəqqi yer kürəsi və insan cəmiyyətinin qarşılıqlı istehsal inkişafının formalaşması ilə səciyyələnir. Belə ki, iqtisadi təhlükəsizlik konsepsiyasında cəmiyyət-insan məfumu, onun maddi və mənəvi tələblərinin ödənilməsi ilə formalaşır. Ölkə rəhbəri İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi “Azərbaycan müasir güclü dövlətə çevrilməlidir. Bunun üçün ölkənin siyasi-iqtisadi imkanlar, insanların intellektual səviyyəsi, dövlət siyasəti, dövlətin iradəsi var”. Belə güclü iqtisadi tərəqqi, əhalinin rifahı, ölkənin sabitliyi, ordunun gücü, dövlətin təhlükəsizliyidir.

Beləliklə, qlobal dünyada əsas ekoloji və iqtisadi problemlər üçün bu tədqiqat aktual olmaqla yanaşı, davamlı iqtisadi tərəqqi meyarı zəruri hesab edilir. Bu kontekstdə əsas iqtisadi mövqey cəmiyyətin, dövlətin əsas prinsipal mövqeləri ilə vəhdət təşkil edir. Belə meyarlar BMT-nin və onun qurumlarının insan inkişafı, insan tərəqqisi prinsipləri ilə uyğunluq təşkil edir.

MDB məkanında iqtisadi tərəqqi konsepsiyasının formalaşmasına və inkişafı Davud tədqiqatı əsasında 1996-cı ildə “Rusiya Federasiyasının iqtisadi inkişafa keçid konsepsiyası” hazırlanması ilə səciyyələnmişdir. Beləliklə, davamlı tərəqqi meyarları insan-cəmiyyət, təbiət konsepsiyası mühüm iqtisadi tarazlıq və iqtisadi artımın vahid mövqeyi ilə xarakterikdir. Belə ki, iqtisadi tərəqqi makro və mikroiqtisadiyyatda tarazlığı və effektivliyi formalaşdırır.

Beləliklə, iqtisadi və ərzaq təhlükəsizliyi tarazlığın, balansın təmin olunmasında davamlı tərəqqi, iqtisadi artım meyarının səmərəliliyinə əsaslanır. Belə ki, hər hansı bir tərəqqi meyarı iqtisadiyyatda və cəmiyyətdə ərzaq təhlükəsizliyi əsas təbii mühit və iqlim şərtləri ilə müəyyənləşir. Burada əsas iqtisadi təkamül meyarı tərəqqi istiqamətlərini təşkil edir və müxtəlif metodlarla texnoloji və ekoloji risklərin neytrallaşması ilə şərtlənir.

Nəticə

Davamlı iqtisadi tərəqqi mahiyyəti əsasən etibarlı və mütəmadi tarazlıq, iqtisadi effektiv mənalarını əks etdirərək, insan və cəmiyyətin bu günü və gələcək rifah mümkünlüyünü özündə təcəssüm etdirir.

Davamlı iqtisadi artım və iqtisadi təhlükəsizlik meyarının tədqiqatı əsasında, qlobal miqyasda iqtisadi tarazlığı və iqtisadi tərəqqi resursları kontekstində modelləşir. Belə meyarlar dünya iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi tədqiqatının əsasının insan rifahı ilə müəyyən edilir.

Beləliklə, cari ildə 20 illik Azərbaycanın iqtisadi tərəqqisinin təhlilləri bu illərdə həyata keçirilən siyasi-iqtisadi tədbirlərlə və iqtisadi göstəricilərlə müqayisəni səciyyələndirir. Belə ki, Azərbaycanda ümumi daxili məhsul meyarı 20 il müddətində 7,1 milyard manat olduğu halda, 2022-ci ildə 133,7 milyard manat təşkil etmişdir. Bununla da, 2023-cü ilin gözləntilərinə görə 2003-cü illə müqayisədə 16,8 dəfə iqtisadi artım olacağı proqnozlaşdırılır. Ümumilikdə 20 il ərzində ölkə iqtisadiyyatı 3,4 dəfə, ÜDM nominal ifadədə 22 dəfə artım təşkil edilmişdir.

Belə ki, 20 ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 2003-cü ildə 1 milyard 221 milyon manat idisə, 2023-cü ildə bu rəqəmin 34 milyard manat təşkil ediləcəyi gözlənilir. Eləcədə, 20 il əvvəl regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramlarının icrasına təşəbbüs etdiyi müddət Azərbaycanda 1,6 milyard ABŞ dolları strateji valyuta ehtiyatları mövcud idi. Lakin cari il isə valyuta ehtiyatları 65 milyard ABŞ dollarını ötmüş və bu isə təxminən 40 dəfə artım kimi səciyyələnmişdir. Beləliklə, Azərbaycan Mərkəzi Bankının valyuta ehtiyatları cari ildən 2003-cü ildəki 758 milyon ABŞ dollarından 9,2 milyard ABŞ dollarına qədər artım müəyyən edilmişdir.

Nəticənin praktiki əhəmiyyətindən məlum olur ki, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi maliyyə sabitliyi ilə xarici borclanmadan da asılılığı minimumlaşdırmaqdır. Belə ki, 2003-cü ildə xarici borcun ÜDM-də payı 22,6 % olduğu halda, 2022-ci ildə 9,15 % təşkil edib. Beləliklə, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə ölkədə qazanılan iqtisadi uğurlar real siyasi-iqtisadi mənzərəni əks etdirmişdir. Beynəlxalq təşkilatlar ölkənin strateji iqtisadi tərəqqi nəticələrinin əsasında Azərbaycanı 2002-2022-ci illərdə yuxarı orta gəlirli ölkələr qrupuna daxil edilmişdir.

İstinadlar:

1. İlham Əliyev “İnkişaf məqsədimizdir”, 12-cu kitab, Azər nəşr.
2. H. Allahverdiyev “İqtisadi dövlət tənzimlənməsi”. Dərs vəsaiti. Bakı, 2008.
3. Ə. Əlirzayev, “İqtisadi rifah və siyasi idarəetmənin əsas prinsipləri”. Bakı, 2020
4. V.H. Abbasov “İqtisadiyyatın əsasları”. Bakı, 2022
5. D.İ. Allahverdiyev, “Dünya iqtisadiyyatı: İqtisadi mənafeylər, mövcud reallıqlar və perspektivlər”. Bakı, 2022.
6. İ. Hüseynov “İqtisadi tərəqqi modelinin formalaşması prinsipi”. Bakı, 2022.
7. N.İ. Məmmədov “Geosiyasətə giriş”. Bakı, 2022.

LEGAL REGULATION OF ECONOMIC SECURITY IN WORLD POLITICS

Könül Ağayeva* , Dağbəyi Allahverdiyev**

Abstract

The aim of the study is to analyze the role of the price criterion for human well-being in the context of economic principles in world politics and the progress of economic wealth. The concept of the phenomenon of real political-economic efficiency, human and state unity, and economic security was examined in the context. Possible threats to ensuring economic well-being in world politics, sabotage activities from the standpoint of modern techniques and technology were studied. Also, the economic essence, goals and interests of the cause and effect relationships that make the topic relevant and create conditions for monopoly and unfair competition in the political-economic field were interpreted in the geopolitical context.

Keywords: legal policy, antimonopoly, unfair competition, economic progress, economic growth.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В МИРОВОЙ ПОЛИТИКЕ

Конуль Агаева*** , Дагбаи Аллахвердиев****

Резюме

Цель исследования, проанализировать роль ценового критерия для благосостояния человека в контексте экономических принципов мировой политики и прогресса экономического богатства. В контексте исследовано понятие феномена реальной политико-экономической эффективности, единства человека и государства, экономической безопасности. Изучены возможные угрозы обеспечению экономического благополучия в мировой политике, диверсионные действия с точки зрения современных техник и технологий. Также в геополитическом контексте проинтерпретированы экономическая сущность, цели и интересы причинно-следственных связей, которые обуславливают актуальность темы и создают условия для монополии и недобросовестной конкуренции в политико-экономической сфере.

Ключевые слова: правовая политика, антимонопольная политика, недобросовестная конкуренция, экономический прогресс, экономический рост.

---

* PhD in Economics, Institute of Economics of the Ministry of Science and Education of Republic of Azerbaijan

** PhD in economics, Institute of Economics of the Ministry of Science and Education of Republic of Azerbaijan

*** Доктор философии по экономике, Институт экономики Министерства науки и образования Азербайджанской Республики

**** Доктор философии по экономике, Институт экономики Министерства науки и образования Азербайджанской Республики